

Inleiding op het boek Jona

door: Kris Tavernier

Jona 1 - 4

Het boek Jona behoort tot de zogenoemde ‘kleine profeten’. Dat is eigenlijk merkwaardig. Ten eerste bevat het boek slechts één profetie en die is dan nog gericht aan heidenen, nl. tegen Nineve (3:4). Bovendien is die profetie niet eens in vervulling gegaan (3:10). Er staat geen enkele profetie voor Israël (het tienstammenrijk) in het boek Jona. Toch was Jona wel degelijk een profeet in Israël (2 Kon. 14:25). Als zodanig wordt hij ook uitdrukkelijk door de Heer Jezus Zelf aangeduid (Matt. 12:39). Ten tweede is het boek veeleer een beschrijving van een korte periode uit het leven van Jona. Desondanks is het boek wel degelijk profetisch van aard. Waar profetie doorgaans door middel van woorden wordt bekendgemaakt, gebeurt dat bij Jona aan de hand van een stuk *geschiedenis*.

Tijd en plaats

Jona (d.i. ‘duif’) trad aanvankelijk als profeet op in het noordelijke rijk Israël. Dat blijkt uit 2 Koningen 14:23-27. Ook mag hieruit wellicht afgeleid worden dat zijn optreden in Israël gedateerd moet worden onder de regering van Joas of in het begin van de regering van Jerobeam II, ongeveer rond 780 v. Chr. Zijn prediking in Nineve was echter wellicht rond 760 v. Chr.¹ Kort vóór Jona had de profeet Elisa geprofeteerd in het noordelijke rijk, tot in het begin van de regering van Joas. Kort ná Jona traden Amos en Hosea als profeten op in het noordelijke rijk. Zij begonnen beiden hun dienst tijdens de regering van koning Jerobeam II en waarschuwden voor het oordeel dat zou komen onder de Assyriërs (Hos. 11:5; Am. 5:27). Over Jona’s dienst in Israël weten we nagenoeg niets, buiten de ene profetie die vermeld staat in 2 Koningen 14:25.

Verder weten we nog dat Jona de zoon was van Amittai (2 Kon. 14:25; Jona 1:1), en afkomstig was uit Gat-Hachefer. Amittai betekent: ‘mijn waarheid’, ‘waarheidsgetrouw.’ En Gat-Hachefer betekent: ‘(gegraven) wijnpers (van Chefer)’. Deze stad lag ten noordoosten van het later bekende Nazaret, in het gebied van de stam Zebulon (Joz. 19:13), dat later een deel werd van Galilea.

Jona en Nineve

Assyrië, met als hoofdstad het beruchte Nineve waar de koning woonde, was de toenmalige wereldmacht. De Assyriërs waren een wreed, gewelddadig en meedogenloos volk. Elke tegenstand of opstand werd op bloedige wijze afgestraft. De Assyriërs kenden geen genade, barmhartigheid of mededogen voor hun vijanden, ook niet voor vrouwen of kinderen. Historische bronnen beschrijven wreedheden en wandaden die elk menselijk begrip te boven gaan en ronduit onmenselijk zijn. We hebben hier te maken met een van de meest wrede, wetteloze, hoogmoedige en onreine volken die ooit hebben bestaan. De Bijbel noemt Nineve een ‘bloedstad’ (Nah. 3:1vv.). Daarenboven kende Assyrië een uitgebreide afgodendienst. Tegenover de ene en waarachtige God, was haar goddeloosheid echter even groot als haar welvaart en macht. In de stad Nineve zien we dus de wereld in haar natuurlijke grootsheid: hoogmoedig, vol ongerechtigheid en geen rekening houdend met God. In het boek Jona lezen we dan ook dat de boosheid van die stad was opgestegen voor Gods aangezicht (Jona 1:2). Eenzelfde gedachte vinden we bij de moord door Kaïn op Abel (Gen. 4:10), en bij de steden Sodom en Gomorra (Gen. 18:20-21).

De situatie in Nineve moet bijzonder ernstig en buitensporig geweest zijn, en dat terwijl het Assyrische rijk nog niet eens op zijn hoogtepunt was. Desondanks moest koning Jehu (die koning was over Israël nog vóór Joas en Jerobeam II) volgens de Assyrische monumenten reeds de opperheerschappij van Assyrië erkennen en was hij schatplichtig aan Salmanassar II. Maar op het moment dat de geschiedenis van Jona zich afspeelde, zat het Assyrische rijk veeleer in een dip vanwege innerlijke verdeeldheid. Vandaar ook dat Jerobeam II erin slaagde het gebied van Israël uit te breiden. De betekenis van Nineve als grote wereldstad kwam pas rond 705 v. Chr., en Assyrië kende haar grootste expansie rond 670 v. Chr. Toch was de situatie in de tijd van Jona reeds dermate ernstig dat God Zich voorgenomen had het oordeel over Nineve te brengen (3:4, 10).

Is het dan zo verwonderlijk dat Jona liever niet naar Nineve wilde gaan, maar naar Tarsis probeerde te ontkomen? Jona had de houding van: 'Here, als U inderdaad een boodschap van berouw en bekering wilt laten brengen in Nineve, stuur dan iemand anders.' Hij is daarmee de enige oudtestamentische profeet die probeerde te ontkomen aan zijn opdracht van Godswege. Natuurlijk zien wij in Jona een ontrouwe en rebellerende dienstknecht en profeet, dat is volstrekt niet goed te praten. Laten wij echter voorzichtig zijn met ons oordeel, misschien komen wij onszelf wel tegen. Menselijkerwijs gesproken kunnen wij enig begrip voor Jona opbrengen. Wie zou er naar een volk als de Assyriërs willen toegaan, en dan ook nog naar de hoofdstad van het rijk? Het was immers een vijand van Jona's eigen volk. Jona wilde voorkomen dat zij gespaard zouden worden (4:2). De afkeer die Jona voor dat volk voelde, was begrijpelijk. Hij wenste alleen rechtmatige vergelding na al het leed dat ze onder talrijke naties hadden aangericht, en nog zouden kunnen aanrichten als ze niet vernietigd werden (vgl. 4:1-3). Daarom ging hij ook buiten de stad zitten om het oordeel over de stad te kunnen zien (4:5). Bovendien wist hij dat God 'genadig, barmhartig, lankmoedig, goedertieren en berouw hebbend over het kwaad was' (4:2). Dat gunde hij de Ninevieten niet.

Het koste Jona ook veel moeite naar Nineve te gaan. Hij moest daarvoor een lange reis van ongeveer 880 kilometer maken, geen sinecure in die tijd. Eenmaal daar aangekomen, trof hij een grote stad (wellicht inclusief de randsteden) aan van drie dagreizen (3:3). Daar wachtte hem de opdracht veertig dagen lang te prediken, terwijl dat eigenlijk helemaal tegen zijn gevoel inging.

Jona en de gelovige

Laten we voordat we Jona beoordelen, maar eerst in ons eigen hart kijken. Want door deze profeet leren wij ook onszelf beter kennen. Zijn wij altijd gehoorzaam, trouw of bereid om te gaan? Zijn wij bewogen met onze ongelovige omgeving, zijn wij een getuigenis?

Bovenal leren wij hierdoor dat onze gevoelens van genade heel wat minder zijn dan het gunstbetoon van God Zelf (zie verder), en dat wij maar moeilijk raad weten met de rijkdom van Gods genade. Wel als die op onszelf betrekking heeft, maar veel minder als Gods genade zich uitstrekt naar mensen waarvan wij vinden dat ze die genade absoluut niet verdienen.

Ook begrijpen wij Gods wegen niet altijd of zijn wij het er zelfs ronduit niet mee eens, zoals Jona hier. Wij gaan dan met God in discussie.

En ook: hoe is Jona in het vierde hoofdstuk toch op zichzelf gericht, en heel egocentrisch bezig. Het is moeilijk werkelijk te sterven aan jezelf, oog te hebben voor de ander en vooral om God werkelijk de leiding van je leven te geven.

We komen in dit boek meer negatieve kanten van Jona tegen dan positieve. Een eerlijke en inzichtelijke kijk op onszelf zou echter wel eens heel ontvullend kunnen werken. Maar gelukkig is God er ook nog!

De godsopenbaring in het boek Jona

Elk bijbelboek is in de eerste plaats een stuk openbaring aangaande God Zelf. In het boek Jona zijn er twee eigenschappen van God die naar voren komen. Ten eerste stelt dit boek Gods grote barmhartigheid in het licht. God was barmhartig voor de Ninevieten tot wie Hij de profeet Jona zond. Later zou Nahum het oordeel over Nineve aankondigen, omdat het zware wandaden en gruwelen had bedreven, ook in Israëlⁱⁱ. Maar in de tijd van Jona betoonde God Zich barmhartig en genadig ten aanzien van Nineve. Hij wilde het sparen. Het is bijzonder om in het Oude Testament een boek te hebben waarin Gods genade voor de heidenen zo expliciet wordt voorgesteld, en dat te meer omdat het hier gaat om Assyrië/Nineve. Natuurlijk dient het te gaan langs de weg van bekering; maar zodra God dat ziet, welt er genade en barmhartigheid op in Zijn hart, zelfs voor mensen als de Ninevieten.

Gods genade zien we ook in Zijn omgang met Jona. Hij bewaarde hem in de buik van de vis (1:17), gaf hem een tweede kans (3:1-2), en voorzag Jona van een wonderboom (4:6). Haast voortdurend verzette Jona zich tegen God, maar Hij bleef genadig in Zijn handelen met de profeet. Aan de ene kant moeten we steeds beseffen dat God de zonde haat en zal straffen (Nahum). Aan de andere kant moeten we evenzeer beseffen dat God de zondaar liefheeft en hem wil redden (Jona). Hij verlangt er hartstochtelijk naar Zijn liefde de vrije loop te laten en genade te bewijzen, als er berouw gevonden wordt. Deze kant van God wordt door Jona in het laatste hoofdstuk genoemd: *'Ik wist dat U een genadig en barmhartig God bent, lankmoedig, groot van goedertierenheid en berouw hebbend over het kwaad'* (4:2).

Ten tweede blijkt God steeds de touwtjes in handen te hebben. Dit wordt maar liefst zo'n achtendertig keer genoemd in vier hoofdstukken. God heeft het eerste en het laatste woord in dit boek (1:1-2; 4:10-11). Hij veroorzaakt een storm (1:4), en beschikt een vis (1:17), een wonderboom (4:5), een worm (4:7) en een verzengende oostenwind (4:8). God had een plan opgevat met Jona en met Nineve – en dat zou volbracht worden. De oproep tot berouw en bekering moest klinken in deze grote stad. De soevereiniteit van God in heel Zijn handelen is constant aanwezig in het boek. Dit aspect wordt door Jona in het eerste hoofdstuk genoemd: *'Ik vrees de Here, de God des hemels, die de zee en het droge gemaakt heeft'* (1:9).

Jona en Jezus

De Heer Jezus Zelf verwijst naar de geschiedenis van Jona en toont het profetische en typologische karakter

ervan met betrekking tot Hemzelf aan (Matt. 12:39-41; 16:4; Luc. 11:29-32). Jona dient dus ook als een type van de Heer Jezus opgevat te worden. De Heer verwijst in tweeërlei opzicht naar Jona. Het is niet gering om door de Heer Jezus bij name genoemd te worden in verband met een bediening. Slechts vier profeten uit het Oude Testament genieten die eer: Jona, Elia (Matt. 17:12; Luc. 4:25-26), Elisa (Luc. 4:27), en Jesaja (Matt. 15:7).

Twee keer sprak de Heer Jezus over een 'teken van Jona', waarbij Hij aangaf dat een bepaalde gebeurtenis in het leven van Jona iets met Hem te maken had. De ene keer gaat over de drie dagen dat Jona in de buik van de vis was: '*Want zoals Jona drie dagen en drie nachten in de buik van het zeemonster was, zo zal de Zoon des mensen drie dagen en drie nachten in het hart van de aarde zijn*' (Matt. 12:40; Jona 1:17). Jona moest in het watergraf opgenomen worden om redding te bewerken voor de zeelieden op het schip. Zo moest de Heer Jezus letterlijk sterven en in het graf worden gelegd om redding te bewerken voor de mensen in wier plaats Hij stierf. De drie dagen die Jona doorbracht in de vis zijn een voorafschaduw van de drie dagen die de Heer in het graf zou zijn. Jona is een type van de Heer Jezus in Zijn lijden en sterven.

De andere keer gaat het erom dat Jona de boodschap van redding bracht aan de heidenen: '*Want zoals Jona voor de Ninevieten een teken was, zo zal ook de Zoon des mensen het zijn voor dit geslacht*' (Luc. 11:30; vgl. Matt. 12:41; 16:4; Jona 3:3-4). Dat gebeurde nadat Jona als het ware 'verrezen' was uit de dood. Zoals zijn verblijf in de vis een beeld is van Jezus' sterven, is zijn verschijning op het droge een beeld van Jezus' opstanding. Dan brengt Jona zijn prediking aan de heidenen te Nineve. Zo heeft de Heer Jezus ook de boodschap van bekering doen uitgaan tot de volken door de werking van de Geest (zie het boek Handelingen), terwijl Hijzelf daaraan meewerkte (Marc. 16:20).

Er zijn echter ook grote contrasten tussen Jona en Jezus. Bij Jona was het zijn ongehoorzaamheid en zijn vlucht, die hem in een benarde situatie brachten. Bij de Heer Jezus waren het precies Zijn gehoorzaamheid en toewijding, die Hem naar het kruis en in het graf brachten. Jona had geen liefde voor de meer dan honderdtwintigduizendⁱⁱⁱ (4:11) zielen in Nineve, zelfs niet nadat de Ninevieten tot bekering waren gekomen. Het hart van de Heer Jezus echter is vol liefde voor alle mensen. Jona deed zijn dienst met tegenzin, zelfs nadat hij in de buik van de vis had gezeten. De Heer Jezus was de trouwe Dienstknecht, die Zijn vreugde erin vond de wil van de Vader te doen. Zijn wij als Jona, of zijn wij als Jezus?

Jona en het Joodse volk

Het boek Jona wordt gelezen op Grote Verzoendag, 'Jom haKippoerim' of kortweg 'Jom Kippoer' genoemd. Dat is veelzeggend. Want in deze korte

geschiedenis van Jona ligt ook de geschiedenis van het Joodse volk besloten. Hij is een type van Israël, dat hebben ze goed beseft.

In *het eerste hoofdstuk* van het boek Jona zien we hoe Jona faalde als Gods getuige. Zo heeft ook het volk Israël gefaald als getuigenis van God op aarde. Zoals Israël zich van God afgekeerd heeft, zo vluchtte Jona weg van God. Drie keer staat er in dit hoofdstuk: 'weg van het aangezicht van des Heren (vs. 3, 10). En drie keer staat er ook dat Jona *afdaalde*: eerst naar Jafo, dan in het schip en dan in het ruim (vs. 3, 5 SV).

De afkeer die Jona voelde voor de Ninevieten geeft iets weer van de afkeer van Israël voor de heidenen. Ondanks het feit dat zij God kenden en onder Zijn zegen leefden, gunden zij die niet aan de volken. Ze voorzagen voor de heidenen niets anders dan de ondergang, zoals Jona die van Nineve^{iv}.

Het vierde hoofdstuk toont dit 'harde hart' van Israël duidelijk aan. Ook toont dit hoofdstuk het hart van God, dat precies andersom is. De houding en de gedachten van Israël vinden we terug in die van Jona, een gebrek aan bewogenheid en barmhartigheid. Als gevolg van hun afdwalen van God en hun falend getuigenis zijn zij (voor een tijd) terzijde gesteld. Israël werd opgeslokt in de volkerenzee, zoals Jona verdween in de golven (zie Jes. 17:12 en Openb. 17:15 voor deze beeldspraak). De val en terzijdestelling van Israël heeft nu het heil tot de volken doen uitgaan (Rom. 11:11). God beschikte echter een vis waardoor Jona bewaard bleef en niet omkwam. Zo is ook het volk Israël, met zijn eigen identiteit, gedurende zijn geschiedenis onder de volken wonderlijk door God in genade bewaard gebleven. Zoals Jona werd uitgespuwd door de vis, is ook het Joodse volk weer als natie tevoorschijn gekomen.

In *het tweede hoofdstuk* vinden we dan de inkeer van Jona. Vooral vanwege dit hoofdstuk wordt Jona gelezen op Grote Verzoendag. Het volk Israël, althans het gelovige deel ervan, erkent wel dat het ernstig gefaald heeft. Heel vaak in de geschiedenis van Israël was het de overheersing door een heidens volk, die hun tot inkeer bracht (zie bijv. Richteren). God gebruikte de volken om Zijn eigen volk te tuchtigen en tot inkeer te brengen, zoals Jona tot inkeer kwam te midden van de zee. De Grote Verzoendag heeft alles te maken met verootmoediging en schuldbelijdenis. Dat zien we hier bij Jona en dat zal ook gevonden worden bij Israël in de laatste dagen. In miniatuur zien we het steeds opnieuw in het boek Richteren gebeuren. Profetisch komt die dag nog voor Israël. Na zijn verootmoediging neemt God Jona weer aan. De aanneming van Israël zal zijn het 'leven uit de doden' (Rom. 11:15), zoals dat bij Jona ook het geval was (Jona 2:2, 6, 10).

In *het derde hoofdstuk* is Jona opnieuw aangenomen en hersteld. Hij krijgt een tweede kans als Gods getuige de boodschap van redding te brengen aan heidenen: '*Maak u op, ga...*' (1:2; 3:2). Zo zal God Zijn volk, althans het ware Israël wanneer het tot bekering is gekomen, ook opnieuw aannemen en herstellen. Dan

zullen zij opnieuw Gods getuigenis vormen op aarde te midden van de volken en tot zegen daarvan zijn.

Jona heeft zijn geschiedenis opgeschreven om die aan zijn volksgenoten bekend te maken. Niet zomaar als een historisch verslag, maar opdat het een boodschap voor hen zou zijn. Opdat ze zouden geconfronteerd worden met hun eigen harteloosheid jegens de heidenen, hun ongehoorzaamheid aan God, hun falen als getuigenis en hun gebrek aan berouw en inkeer. Onder Israël riepen de profeten Hosea en Amos het volk op zich te bekeren. Het boek Jona kwam daarbij als een levendige illustratie. De zeelieden kwamen tot bekering, Jona kwam tot inkeer, de Ninevieten bekeerden zich... wat zou Israël doen?

Indeling

Het boek Jona lijkt zelf een indeling aan te geven. We vinden twee keer een bijna identieke uitdrukking. De eerste is: 'het woord des Heren kwam (ten tweeden male) tot Jona' (1:1; 3:1), telkens gevolgd door 'Jona maakte zich op' (1:3; 3:3). De tweede uitdrukking is: 'Jona bad tot de Here' (2:1; 4:2). Dat brengt ons ertoe om de eerste twee hoofdstukken samen te nemen, en ook de laatste twee hoofdstukken. Zo krijgen we twee delen, die dan elk ook weer in tweeën kunnen worden verdeeld:

Jona 1 & 2: *De ongehoorzaamheid van Jona*

Jona 1: Jona in de storm

Jona 2: Jona in de vis

Jona 3 & 4: *de gehoorzaamheid van Jona*

Jona 3: Jona wijst de Ninevieten terecht

Jona 4: Jona wordt door God terechtgewezen

Slot

Enerzijds kent het boek Jona een open einde, omdat we niet weten hoe het Jona verder vergaan is. Anderzijds is het verhaal ook afgesloten doordat heel de discussie in Jona 4 eindigt met God, die het laatste woord heeft en Zijn punt duidelijk maakt.

Uit het feit dat Jona deze gebeurtenissen te boek heeft gesteld op de manier zoals ze hier beschreven zijn, mogen we wellicht afleiden dat Jona het uiteindelijk begrepen heeft. Zijn schrijven diende immers voor het volk Israël, met het doel dat het zijn situatie zou inzien en tot inkeer zou komen.

Oude Sporen 2009

ⁱ Als argument hiervoor hebben we historische bronnen die zeggen dat zich twee plagen hebben voorgedaan in Nineve, de eerste in 765 v. Chr. en de tweede in 759 v. Chr. Ook was er een totale zonsverduistering op 15 juni 763 v. Chr. Deze dingen werden beschouwd als uitingen van goddelijke boosheid. Mogelijk heeft dit er mede toe geleid dat de Ninevieten zich bekeerden op de prediking van Jona. Met nadruk moet gezegd worden dat deze zaken hiervoor niet noodzakelijk zijn. Anderzijds heeft God alle natuurverschijnselen en gebeurtenissen in Zijn hand en heeft Hij de vrijmacht die aan te wenden. Mogelijk is een van deze dingen, of zijn ze alle drie, voorafgegaan aan de prediking van Jona.

ⁱⁱ Het is een vast gegeven in Gods handelen met de volken dat Hij hen gebruikt tot tuchtiging van Zijn volk. Het is echter evenzeer waar dat die volken zelf verantwoordelijk worden gehouden voor de wandaden en gruwelen die ze bij de uitvoering daarvan bedrijven.

ⁱⁱⁱ De ‘honderdtwintigduizend mensen’ waarover hier gesproken wordt, zijn waarschijnlijk de kleine kinderen geweest. Ze worden namelijk gedefinieerd als personen ‘die het onderscheid niet kennen tussen hun rechterhand en hun linkerhand’. De schattingen over de totale populatie van de stad Nineve lopen uiteen van zeshonderdduizend tot zelfs een miljoen mensen. Andere uitleggers menen dat de bijkomende vermelding de *morele* toestand van de Ninevieten aangeeft, de kinderen dan niet meegerekend – wat dan toch nog een schatting van driehonderdduizend inwoners oplevert. Historische bronnen geven echter meer aanleiding voor de eerste mening. Zo is er een inscriptie die zegt dat Ashurnasirpal II (ongeveer honderd jaar voor Jona) een feest gaf, waarop hij 69.547 mensen uit Nimrod (d.i. Calah, een stad iets meer zuidelijk gelegen) uitnodigde. Dat zal wellicht alleen de elite van die stad zijn geweest, een grote stad dus. De muren van Nineve omvatten een gebied dat twee keer zo groot was als dat van Calah.

^{iv} De enige hoop op redding die zij zagen voor een heiden, was dat deze een zg. proseliet werd, d.i. een heiden die zich tot het jodendom bekeerde (zie Matt. 23:15 HV en NBV; ook vertaald met bekeerling (NKG) of Jodengenoot (SV)). Maar dan nog werd zo’n proseliet als minderwaardig beschouwd.